

TISZTEK

Mirko Kovač

Ebben a fejezetben távcsővel néző tisztekről beszélünk — azután nyíltan esik szó arról, hogy a tábornoknak valóban nagy az orra — semmi bizonyíték sincs arra, hogy Franz észrevette a sasfiókot. — Dolfinak jobb volna, ha elesett vagy éhenhalt volna — itt említjük meg első ízben nyíltan a szifiliszt — találtak egy érdemrendet, de senki sem jelentkezett, hogy átvegye — Jan véleménye szerint nem lehet tudni, élni szebb, vagy meghalni.

A tisztek távcsővel nézték a száraz növénnel és cserjével benőtt kolostorfalakat.

— Mit nézel most, Jan? — kérdezte Franz.

— Valakinek az ismert koponyáját látom — mondta Jan —, úgy rémlik, ez Mackensen.

— Rémes egy koponya — mondta Franz —, ha jól tudom, Mackensen orosz.

— Ha megfordítanám a távcsövet, láthatnám Ausztriát, ugye, Franz — mondta Jan.

— Az egy húsdarab — mondta Franz, és felsóhajtott. — A tábornok ma közölte velünk, hogy Ausztria egy húsdarab.

— Pontosan az — mondta Jan —, nézd az eget, Franz, milyen alacsony és üres.

— Ott meghal az ember — mosolyodott el keserűen Franz, és kinyújtózkodott a fűben, amely vágta finom tenyerét; a távcsővel anynyira eltávolította az eget, hogy az szülőföldjére emlékeztette, és elhagyatottnak, fogolynak, szinte parányinak érezte magát a végte-

ien messzeség előtt, amelyben minden reménye szertefoszlott, hogy valaha is kijut a kóróval és túskebozóttal benőtt Hercegovinából. Ha legalább fújna a szél, gondolta, bár maga sem tudta, miért.

— Nincs itt sírhatnékod, Jan? — kérdezte Franz.

— Persze — mondta Jan —, sírhatnékom van azért, mert láttam ezt a nyomorult népet; de Franz, látok ott valamit, igen, úgy van: valaki jön.

— Lehet, hogy vége a háborúnak — mondta Franz, aztán maga is arra a parányi jelenségre bámult, amely alig mozgott a folyó és Dobričevo közötti völgyecskében. Egészen tisztán látszott egy ember, aki a lovát vezette, csak időnként takarta el őket a cserje, majd eltűntek a szögesdrótok, sáncok és girbe-görbe osztrák sövények mögött a bozóttal, ahonnan út vezetett a Város felé. Onnan még kilenc kilométer volt hegynek fel a régi osztrák úton, melyet a fogatok és a tűzéréség használt.

— A legboldogabb emberek a világon a tiszték — mondta Jan. — Én boldog ember vagyok, Franz.

— Nekem csak sírhatnékom van — mondta Franz —, te is így érsz.

— A tiszték sírnak a legtöbbit — mondta Jan —, mert boldogok.

— Én a nővéremet siratom, Jan, miért nem tudod megérteni: én nem vagyok boldog.

— Akkor nem vagy jó tiszt — mondta Jan. — Ausztria neked nem jelent semmit. Nyugodj meg, Franz, nem szabad árulóvá válnod. Az ilyesmi valóban a rangtól függ: egy őrnagy sírhat, de te, Franz, hadnagy vagy. Fogd a távcsövet, és nézz, nyugodj meg, Franz. Az, amit ott láatsz, az az ég Ausztria fölött. Figyeld azt a közeledő felhőt, az hazánkból jön, nézd, mennyire különbözik ezektől a piszkos hercegovinai felhőktől.

— Nem látok semmit — suttogta zokogva Franz, itt fogok meghalni, Jan, hát nem szégyen ez anyámrá.

— A hazáért fogsz meghalni — mondta Jan —, képzeld, hány osztrák vágyódik meghalni a hazáért.

— Mondd, nagy nemzet vagyunk mi? — kérdezte sírva Franz.

— Istenem, Franz —, hisz végtére is a léleknek kell úrrá válnia a világon. Mi vagyunk az egyetlen és igazi arisztokrácia, a többi mind csöcselék. Légy boldog, Franz, hogy az osztrák hadseregnek a tisztje vagy.

Franz és Jan hadnagyok nézték a Városban levő díszegyenruhás tiszteket, akik finom, fehér kezüket kardjuk markolatán és fényes paszományukon tartották, amelyek kiemelték egyenes testtartásukat.

— Mi vagyunk az egyetlen gyöngéd hadsereg — suttogta Jan, a tisztékben gyönyörködve, akik elegáns egyenruhájukkal betöltötték a Várost, mert a hercegovinaiak nem mertek mutatkozni, nehogy nevetséges hercegovinai viseletükkel csökkentsék az osztrák tiszték jelentőségét és szépségét.

— Látom a tábornokot — súgta Jan reszketve, és majdnem elejtette a távcsövet —, képzeld, Franz, ha tudná, hogy nézem, és főleg azt, hogy a hatalmas, vörös orrát bámulom.

A tábornok mögött Vasiljević őrnagy és Božović százados, a jugoszláv hadsereg tisztjei haladtak, Jahija író, aki verset költött a császár tábornokának, Kapić besúgó, Talcsinszkij orosz katonaszökevény, egy csendőr és Elida fekete ünneplő ruhában, fehér kesztyűvel és egy nagy, kinyílt rózsával, melyet időnként a tábornok hatalmas, vörös krumpliorra alá dugott.

— Látom anyánkat is — mondta izgatottan Jan —, a fürstenbergi hercegnőt.

— Ó — suttogta Franz száján kicsorduló vággyal —, ó, Jan, attól tartok, hogy meghal, mielőtt még tábornok lennék.

— Nem kell tábornoknak lenned — mondta Jan —, az a fontos, hogy nagy orrod legyen, és akkor könnyen megkapod a fürstenbergi hercegnőt.

Taps hallatszott — az osztrák tiszteknek szólt — a zárt ajtók és ablakok mögül, mivel a város lakosai közül senki sem mert mutatkozni, a tiszteknek ugyanis joguk volt eltávolítani mindenkit, aki nem tetszett nekik, a hercegovinaiak pedig meg voltak győződve arról, hogy hozzájuk képest csúnyák és jelentéktelenek, s így házaikba zárkóztak, amíg a tisztí ünnepséget tartott. A pincékből és még ki tudja honnan, elragadtatott felkiáltások hallatszottak. A tábornok viszonozta az üdvözlést, ha lett volna kinek. A tiszték különösen a muzulmán nők után érdeklődtek, tudniillik Jahija mesélt szépségükről, szenvedélyességükről és szerelmükről, ami főleg az egyenruhás emberek iránt nyilvánítanak ki. A fiatalabb tiszték lövöldöztek, s Jan a kavarodást figyelte, mert úgy látszott, valaki lövéseket adott le Ferdinánd trónörökösnek a Felszabadító szobra fölé helyezett nagy arcképére. Ez a hír megrendítette a tábornokot és a tiszteket — Vasiljevićet és Božovićot —, sőt Elidát is, aki a trónörökös férfiasságáról beszélt. Az osztrák tiszték egy csoportja vívással szórakozott, miközben a hozzájuk pártolt alacsonyabb rangú jugoszláv tiszték nézték őket.

— Meg fognak itt halni, Jan — mondta Franz —, ez a világ sivatag. Megláíod, Jan, mi vagyunk a legérzékenyebb nemzet a világon. Ha továbbra is az eget nézem, meghalok a szomorúságtól. Biztos vagy abban, hogy ott van a hazánk, ahol az a kis felhő lebeg?

— Nyugodj meg, Franz, és nézd a földet!

— Akkor még szomorúbb vagyok — sírta el magát újra Franz. — Ha a mi osztrák földünk temetne be, nem sajnálnék meghalni. Hazámban a föld méltó a halálra. Ez, Jan, pogány föld. Az embernek csak földre van szüksége, hogy boldogan meghalhasson, még akkor is, ha sohasem volt szerelmes. Ha itt halok meg, Jan, titokban vigyél át, és földelj el egy méterre a határtól.

— De most már ez is a mi hazánk — mondta Jan —, ne sírj, Franz, ez nem méltó egy tiszthez. Szomorú vagyok én is, Franz, szomorú Mackensen is, ez az egész ország és az egész világ szomorú. De ne hidd, hogy úgy fejezed be az életed, mint valami kutya. Ha nem vihetünk át, virágot küldök neked osztrák földről.

— Ne virágot, Jan — mondta Franz —, földet küldj. Ezt megteszed nekem, Jan. Ha magas rangú tisztként kijössz erre a frontra, hozol majd nekem két marék földet.

-- Nézd azt az embert ott az öszvérrel, hogy alszik a hűvösben — mondta Jan.

— Ne hidd, Jan, hogy félek meghalni — mondta Franz —, sohasem féltém a haláltól, nem kaptam volna ezt a kis jelentéktelen érmét, és nem helyeztek volna át ide, erre a frontra, ha féltém volna a haláltól. De értsd meg, Jan, én csak a földtől félek. A föld az osztrák hadsereg tisztje számára a halál. Amint átlépjük a határt, mi halottak vagyunk, Jan. Ezt a háborút az oszták hadsereg halott tisztjei fogják megnyerni. Hogyan érzi magát majd anyám, Jan?

— Nézd, mekkora sasfiók — mondta Jan, és egy időre elhallgatott. -- Franz, valóban nem szép dolog meghalni.

A levegő áttetsző illata a folyó fölé emelkedett, és Franznak úgy tűnt fel, hogy a hazájában hunyorgó éjjeli lámpákhoz hasonlóan kikihunyó titokzatos és megmagyarázhatatlan sugarakból áradó szépség váltja ki a nosztalgiának és a bágyadtságának ezt az érzését, s úgy rémlett, csak a láthatatlan áttetszőség egyetlen suhintására van szükség, hogy örökre mozdulatlanná, lehunyt szeművé, némává és üressé váljon az eltávolodott tiszta égbolt képe előtt, amely a megfordított távcsövön át valami természeti jelenség által váratlanul megtámadott víz visszatükröződésének tűnt fel tudatában, s ez visszahőkölt a vadrózsák illatára való százszor erősebb emlékezés elől; ezt az illatot a szél hozta Franz érzékszervéig arról a helyről, ahol a tisztek haldokoltak kétségbeesetten; erősebb volt ez az érzékszerv minden más szaglószeravnél, mert a reménytelen elhagyatottság borzasztó érzésévé teljesedett ki a hangtalan haldoklásnak e gazdag, ünnepélyes és szép pillanata előtt.

— Ha meghalok — mondta Franz —, te el fogsz menni, Jan.

— Én is szomorú vagyok, Franz — mondta Jan. — Csak annyival vagyok élőbb nálad, hogy láthatom haláloedat.

— De te el fogsz menni, Jan — mondta Franz sírva.

— Azok, akik boldogok, meghalnak — mondta Jan. — A szomorúak elmennek, Franz.

— Ha tudnám, Jan, hogy az embernek van lelke — mondta Franz —, akkor hinni tudnék a földnek ebben a megfoghatatlan illatában.

— Te a szerelemtől haltál meg — mondta Jan —, a te haláloed a lélek meghódítása, Franz.

— Istenem — csodálkozott el Franz a távcsöbe bámulva —, nem tudtam, hogy a tábournokunk kopasz.

— Minden nagy tábournok kopasz és nagy orrú — mondta Jan. — Ők nem hálnak meg, Franz, ők győznek.

A tiszti ünnepség, úgy látszik, megzavarta Dolfi Biris visszatérését, aki a tisztikar szerint a legkülönfélébb izgalmakat keltette. Ha nem jelent volna meg éppen ezen a napon, érkezése talán észrevétlen marad. Először is, senki sem hitte, hogy Dolfi gyalog tér vissza, katonabakancsral a lábán, és egy ládákkal megrakott vén, fekete öszvérrel. Rendetlen, piszkos tiszti egyenruha volt rajta, és mikor a Városba ért, a tisztek menekültek a közeléből, nehogy üdvözölniük kelljen. Azt mondják, a tábournok is félrevonult, hogy ne lássa, mert mindenki előtt ismertek voltak Dolfi Biris érdemei. Maga a tábournok nem dor-

gálta meg, mert Dolfinak valószínűleg hosszú utat kellett megtennie, hogy a Városig érjen. A tisztek azonban szinte elképedtek, amikor ilyen rendetlenül jelentkezett a vezérkarnál, visszaadta a hosszú osztrák puskát, és aláírt néhány papírt. Mesélik: akkor a vezérkarban elmondta, hogy őt néha Mauriónak hívják, s hogy számára befejeződött a háború, s ezt ő soha nem is értette. Hemelyinszkij közkatona feljegyzéseit hordozta magával, ezekben az orosz katona megjósolta, hogy mindaddig háborút fognak viselni, amíg valóra nem válik minden ember kívánsága, hogy szláv legyen.

— Én szomorú hazám — mondogatta Dolfi Biris —, én szomorú győzelmem. — A tisztek is mesélik, hogy sírt, és ezt ismételtette:

— A szláv nem halhat meg a földön, látnia kell a távoli mezőket, Vaszjámat, Zabackov falut.

Azt mondják, megértették szenvedését, mert ő nem szláv, és kívánságát is, hogy halálával megváltsa származásának bűnét, és igazolja azt, amit az orosz Hemelyinszkijnek is mondott: minden ember szláv lehet, ha van szíve, de, báró Hemelyinszkij, mondotta Dolfi, nincs minden embernek ezen a világon szíve, és ha van is, nem hallatzik, csak a végén következik.

Visszatérése után Dolfi az első napokat a feljegyzések olvasásával töltötte, időről időre könnyes arccal jelent meg a vezérkarban, és bizonygatta a tiszteknek, hogy a győzelemhez és a háború megnyeréséhez szomorúságra van szükség. Oroszország szomorú, uraim, mondotta Dolfi, a világ az övék. A vezérkarban figyelmeztették, hogy tilos Oroszországot emlegetni, mivel azonban Dolfi meséi, amelyek prédikációkká váltak, nem maradtak abba, a főparancsnokság peccsétjével ellátott hirdetőményeket függesztettek ki a falakra a Városban: „Értesítjük a polgárokat, írni tudókat és írástudatlanokat, az osztrák és jügoszláv hadsereg katonáit egyaránt, katonaszökevényeket, foglyokat, túszoikat és minden, ezredesnél alacsonyabb rangú tisztet, hogy tilos nyilvánosan kimondani az Oroszország szót, mely a főparancsnokság véleménye szerint nem jelent semmit, de akit elkapunk, az börtönnel vagy kényszermunkával büntetjük.” E hirdetőmény után Dolfitól elvették a feljegyzéseket, és parancsot adtak katonaládáinak átkutatására, de ezek a jelentés szerint teljesen üresek voltak. Ezután a tisztek azt mesélték, hogy Dolfi Biris újabb okokat talált a sírásra, s az utóbbi időben az egész napot az öszvér mellett tölti, szakadatlanul csutakolja és keféli. Mivel ez feltűnővé vált, a vezérkar parancsot adott, hogy vizsgálják ki, nem orosz származású-e az öszvér, és állapítsák meg korát és képességeit. Dolfi kérte a bizottságot, ne bántsák öszvérét, de a tábornoknál tett panaszai ellenére is megejtették a vizsgálatot. A jegyzőkönyvben az állt, hogy Dolfi Biris fekete színű öszvére egy egészen vén, összeaszott állat, és hogy a bizottság számára Dolfi Biris hadnagy iránta való szeretete teljesen érthetetlen.

— Mi lesz az öszvérrel? — kérdezték tőle a tisztek.

— Embert faragok belőle — felelte Dolfi Biris —, tisztté kiáltom ki.

És ez volt a legnagyobb sértés a tisztikar rovására, amit június negyedikén jegyzőkönyvbe vettek, egyúttal pedig ez volt a legkomo-

lyabb figyelmeztetés is Dolfi Biris számára: megfosztják szabadságától, ha továbbra is gyalázza a tiszti becsületet. Hamarosan az egész Város tudomást szerzett Dolfi Birisnek a vén öszvér iránti furcsa szeretetéről, s az emberek egymás után jöttek megnézni. Dolfi, mondják, valahányszor mutatta a népnek, új egyenruhát öltött, jöllehet a tiszték azt mesélték, hogy közvetlenül visszatérése után letépte vállrojtjait, és a kitüntetésekkel együtt bekötötte egy megsárgult zseb-kendőbe. A városiak Dolfi előtt dicsérték az öszvért, hogy nemes állat, széme szelídséget és jószágot sugároz. Egyesek azonban azt állították, hogy kimerültnék látszik. Az urak elragadtatással bámulták, és érdemeiről kérdezősködtek, Dolfi Biris rokonságát pedig az érdekelte, mivel eteti. Dolfi simogatta, végighúzta kezét a farán, és a következő szavakat ismételte Hemelyinszkij katona feljegyzéseiből: „Emeljetez föl az öszvérrre, és látni fogom Oroszországot.” A parasztok meghallották, hogy a városban van egy szent katonaöszvér, eljöttek megnézni, na és azért is, hogy halljanak valamit legkedvesebbjeik sorsáról. Dolfi nem akarta megdönteni azt az állítást, hogy az öszvér valóban szent, de kijelentette, hogy semmit sem mondhat az elhunytak sorsáról, mert már túlságosan sok halált látott, és ha unszolnák, emlékeztetnék erre, s így nagy fájdalmat okoznának neki. A parasztok hajlongtak, szent szavakat mormolva: Üdvözlégy, boldogságos.

— Ő látta kínlódni az embert — mondta Dolfi —, látta, hogyan kér segítséget tőle kínjaiban fetrengve, és megvédte, mert a sebesült, félig halott katonát hátsó lábaival agyonrúgta. Segített rajta, uraim.

Dolfi Biris többé nem mutatkozott könnyes szemmel, mert a tisztikarban azt beszélték, hogy gyakori sírása az Oroszország iránti szeretet jele, most már csak arról beszéltek, hogy megmeredt jobb kézzel látták. Valójában azonban nagyon ritkán mutatkozott a Városban. A hálószobában sorba rakta kitüntetéseit, és ágya fölé akasztotta 1907-ben készült fényképét, amely tiszti egyenruhában ábrázolta, vékony bajuszkával, melynek a végei elvesztek túlságosan duzzadt ajkai szögletében. Valaki azt írta a katonai újságban, hogy Dolfi Biris elcsereéli kitüntetéseit, vállrojtjait és rangjelzéseit egy öszvérért, mert egy öszvérpárt akar. Később ezt maguk a tiszték is ízetlen tréfának minősítették, s talán hogy jóvátegyék ezt a hibát, meghívták a Vid napja előestéjén tartandó tiszti rendezvényre, és fogadásra. A merev tartású urak között Dolfi Biris sapka nélkül, csapzottan, mezítláb jelent meg, de csak néhány ott levő hölgy beszélt arról, hogy aggodalmat keltett az alacsonyabb rangú tiszték körében, mi több, szégyenbe hozta őket. A tábornok egész este nevetett, s így nem lehetett megállapítani, sérti-e Dolfi megjelenése. Egyébként a tábornokról azt mondták, hogy élvezte a csiklandozást, s kényszerítette a katonákat, hogy ily módon szórakoztassák és nevetessék. Másnap parancsot adtak Ottó, a fiatal hadnagy agyonlövésére, aki Hercegovinában vérbajt kapott. A kivégzést Smailović jugoszláv katona hajtotta végre, nehogy az osztrák katonák méltósága csorbát szenvedjen ilyen alantas, ocsmány halál miatt. Aztán hihetetlen dolog történt: Dolfi Biris egészen hirtelen soványodni kezdett. Sűrű, fekete haja alig három hét alatt minden ok nélkül egészen megöszült. Furcsa volt ez magá-

nak a vezérkarnak is, mivel semmilyen parancsot sem adtak ki Dolfi Birissel kapcsolatban. A legfurcsább az, hogy Dolfi nem vette észre rohamos soványodását, de megérezhette a tisztek hideg, fitymáló arc-kifejezéséből.

— Vajon én semmivé válok? — kérdezte Dolfi. — A cipő majdnem leesik a lábamról. Csak nem valamilyen előjel ez?

— Ez rossz jel — mondták a részeg tisztek. — Ön meg fog halni, Dolfi Biris úr.

— De én egészséges vagyok — mondta Dolfi, és nevetett.

Ilyen váratlanul és ilyen gyorsan senki sem fogyott le ezen a vidéken még az elmúlt háborúk alatt sem. Dolfi többé már nem hasonlított emberre, és egészen felesleges leírni soványságát. Úgy látszott, hogy arccsontjai bármely pillanatban kifúrhatják száraz, feszes bőrét. Testén leginkább kulcsontjai ütköztek ki, és hosszú, száraz ujjai. Szeme valami miatt sárga volt, és a kelleténél jobban kidülledt, mintha valami szembetegséget kapott volna. Dolfi nem akarta elismerni, hogy beteg, és senki sem tudja, mi módon jutott a kocsizhoz, hogyan fogta be öszvérét, és kezdte úzni a foglalkozást, melyet a háború előtt a vállrojtók és érdemrendek előtt úzótt. Azt mondják, hogy az ennyire sovány kocsis igazi attrakció volt, és hogy azokat a tiszteket kocsikáztatta, akik feltűnést akartak kelteni, keresete pedig akkora volt, mint egy tábormoki fizetés.

— Él ön, uram? — kérdezte egy babonás hölgy.

— Élek, asszonyom — mondta Dolfi Biris —, és tiszt vagyok. És egészséges vagyok, asszonyom, és ha érdekli, sokáig fogok élni.

— Ez hihetetlen — mondta a hölgy, keresztet vetett, és sokáig nézett Dolfi után, míg felemelt kézzel, kemény ostorpattogások közepe felé el nem tűnt a porban.

Akkor újból fellázdáltak az alacsonyabb rangú tisztek, és levelet küldtek neki, amely szerint nem szabad ily módon fitymálnia a háborús érdemeket, katonai nyelvet használnia piszkos munkájában, és rangot adnia, minden alkalommal másmilyen, egy vén és agyonnyúzott öszvérnek. „Kitüntetéscseivel az öszvér vedlett nyakát díszítette, tudja meg, Dolfi Biris úr, milyen büntetést von ez maga után. Önnek viselnie kell egyenruháját, fel kell tüntetnie rangját, ki kell tűznie érdemrendjeit, és azonnal fel kell hagynia mostani foglalkozásával. Tartózkodjon a harcosok kigúnyolásától, mert a harcosnak a győztest kell képviselnie. A győztesnek pedig Dolfi Biris hadnagy, úrnak kell lennie.” Dolfi Biris azonban hivatalos levelet is kapott a tisztikartól, amelyben megígérték neki, hogy érdemrendet is kap, ha ilyen állapotban képes tovább élni, és meg tudja várni a tábormagy látogatását. Megengedték neki, hogy Oroszországról beszéljen. Dolfi viszont felhagyott a kocsiskodással és az Oroszországról való beszéddel, hallgatag lett, és úgy soványan napokon át húzta széles láncon maga után az öszvért, és legeltette a Város fölötti mezőkön. A tisztek mesélték, hogy hallották, amikor az öszvérnek azt mondta: „Egyetlenem, te okozod majd halálomat.”

Meghívták a fogadásokra, és ráadták azt az egyenruhát, melyet azelőtt viselt. Ez szórakoztatta a tábormokokat, sőt még az alacsonyabb rangú tiszteket is, mert Dolfi szinte nem is látszott ki egyenruhájából,

amely túl nagy volt számára, és lógott rajta. Amikor belépett, úgy rémlett, mintha az egyenruha lépett volna be, mert sapkája, noha újságokkal bélelte ki, egészen betakarta fejét, és összeért a zubbonygallérral. Elida kénytelen volt kihúzni Dolfi kezét a hosszú kabátujjból, hogy kezét foghasson. Lába néhányszor kicsúszott a cipőből, így hát csizmát adtak rá, de ezt alig vonszolta. A tisztek ittak egészségére, és biztosak voltak abban, hogy a tréfakedvelő tábornagnak kíséretébe kerül majd. Dolfi tetszett egy tábornok feleségének, aki szerelmet ígért neki, ha ilyen állapotban várja be a tábornagyot. De nemcsak az ő egészségére ittak, hanem poharakat emeltek Hercegovina megszállására, a győzhetetlen osztrák—magyar hadseregre és magára a tábornokra is. A tábornok Dolfi Biris hadnagy szép lányát köszöntötte fel. Egyedül Vasiljević őrnagyot és Božović századost nem köszöntötte fel senki, noha ők a tisztí fogadás középpontjában álltak. Megfeledeztek Franz és Jan hadnagyokról is, akik a megfigyelő állásokon voltak. Egy pohárköszöntőt Dolfi öszvérehez intéztek, maga Dolfi pedig a tábornok feleségét köszöntötte fel, aki boldogságtól sugározva mosolygott, pislogott, és legyezőjével hűsítette púderes arcát. Egy ember, aki Crna Gora-i grófnak mutatkozott be, esetlenül csókolta a hölgyek kezét. Egy tisztet eltávolítottak a fogadásról, mert nézte a tábornok nagy orrát. Dolfi Biris egyenruháján a rangjelzések, érdemrendek és vállrojtok olyanok voltak, mint egy másik hadseregéi. Néhány alacsonyabb rangú és jelentéktelenebb tiszt Hercegovinában levő törvénytelen gyerekeire üritette poharát, a gyönyörű női lábakra és a muzulmán nőkre, akiket az egész osztrák hadsereg sem tudott kielégíteni. Egy ezredes mesélte, hogy az orosz nők úgy tudnak helyezkedni, hogy minden helyzetben lehet őket, meg hogy ő egy komszomolista lánnyal ágyúcsőben aludt. Ezen nevettek az alacsonyabb rangú tisztek, de maga az ezredes is. Vasiljević őrnagy Hercegovina minden árulójára emelte poharát. A tábornoknak egy különleges, széles pohárból kellett innia, hogy orra ne zavarja. Kapić besúgónak meg a túsok csoportjának nem volt szabad jelen lenniük a pohárköszöntőn. A döntő támadásra kijelölt tisztek a szifiliszre, ragályos betegségekre, Hercegovina sovány gyermekeire, a tisztí szolgálat szenvedéseire és keserűségeire üritették poharukat. Egy őrnagy megmagyarázhatatlan okokból Hercegovina parasztjait köszöntötte fel, a legsoványabb jugoszláv szakaszvezető pedig, aki egyszerűen belopózott a fogadásra, a királyra, Vilmos császárra és a világkommunizmusra üritette poharát, és apró termetével nagy hahotát keltett. A lovasezred alezredese az osztrák lovak egészségére ivott, az egyedüli és igaz katolikus hitre, és ebben támogatta Franjo Janings főhadnagy felesége is, aki a Madonna tiszta, gyönyörű arcára üritette poharát, s egyedül a legszomorúbb tábornok, akinek egyetlen győzelme sem volt, csak ő köszöntötte fel a legyőzött Ausztria halott katonáit, rámutatva az osztrák katona sorsára, hogy a legszebb pillanatban hal meg. A lovasezred századosa megható beszéddel köszöntötte fel alezredesét, kívánta, hogy a Madonna oltalmazza gyermekeit, s ez könnyet csalt az alezredes szemébe, de Franjo Janings felesége is elsírta magát, s azt mondta, hogy a Madonna meg fogja óvni gyermekeit. Dolfi Biris számára azonban, úgy látszik, ez volt az utolsó és egyben

búcsúfogadás. És mégis, ezen a fogadáson a tisztek közölték: Dolfi Biris elhozta öszvérét, hogy utolsó óráit rajta töltsse, és enyhítse halála előtti fájdalmaát, mert bizott abban, hogy a halál egészen észrevétlenül éri majd, miközben az öszvért bírtokán és az egész Városon keresztül vezetni ki. Azt akarta, mesélték a tisztek, hogy az öszvér hátán vezessék föl egy hegyre, ahonnan láthatja a hatalmas térséget, ahol a halál első jelei mutatkoznak. Azt kívánta, hogy az ágyútalpat, amelyen teste fekszik majd, a paták kinos dobogása közepette az ő öszvére húzza, gyászlepellet és apró barkákkal ékesítve. E közlemény után nem támadt nevetés, mint ahogyan várható volt, mert az osztrák tisztek is tudnak szomorúak lenni. Ebben a csendben a generális poharát emelte Dolfi Biris hadnagy gyönyörű halálára. Elida elsírta magát, és a tábournok ölebe hullott. A tábournok csókolgatta a haját, és azt mondják, hogy Dolfi arcán a gyász leghalványabb árnyékát sem lehetett észrevenni, sőt boldognak és büszkének is látszott azért, mert teljesült régi kívánsága, a halál. Egy tiszt Dolfi bátorságát emelte ki, aztán már csak a Teremtőt köszöntötték föl, és a természetfölötti jelenségekről és tüneményekről beszéltek. Szó esett a különös villámlásról, a szélről, mely a Trebišnica közelében fújt, a fekete örvényről, amely a felhőtlen égen jelent meg. Roppant félelem és titokzatosság uralkodott el, a tábournok pedig kinyújtózva aludt egy karosszékekben. Beszéltek a halál válfajairól, a kísértetjárásról, és végül békében és félelemben ért véget a fogadás, a tisztek szétszéledtek, a tábournokot pedig karosszékestül a szobájába vitték. A már kimerült Dolfit elvezették, és ágyba fektették.

— Már harmadik hete haldoklik Dolfi Biris — mondta egy tiszt.

Dolfi tiszta ágyban feküdt az ablak közelében, és csak esténként ment Elida segítségével az öszvért megnézni. A tisztek mondják, hogy az öszvér is megérezett valamit, és nyugodt volt, mintha kissé félve várná azt a pillanatot, hogy képes lesz-e eleget tenni ura követelésének. Dolfi furcsa, könnyező szemmel nézte. Többször éjféltájban is felkelt, hogy megnézzze és megsimogassa. Mintha ez megváltás lett volna, ami enyhít minden fájdalmat.

A tisztek azt beszélték, hogy Dolfi Biris haldoklik, mégpedig molsollyal az arcán.

Amikor érezte, hogy közeledik a vég, és amikor megmutatkoztak a halál összes jelei, Dolfi ezt suttozta:

— Vigyetek, tegyetek az öszvérré, látni fogom Oroszországot. Szláv ember nem halhat meg a földön — mondta könnyeken keresztül —, látnia kell a távoli mezőket. Vezessetek át a Városon, hogy megmutassam boldog haláloamat. Ha nem tesztek fel az öszvérré, fájni fog a halál, az pedig borzasztó, ha tisztnek fáj a halál.

Elida karjára vette, teljesítette utolsó kívánságát, de az öszvér helyett az istállóban egy feliratot pillantottak meg:

„Dolfi Biris úr, a katonai becsület megmentése érdekében az ön öszvérét agyonlőtték, és a tisztek, akik megölték, úgy vélik, hogy szebb helyet is választhatott volna a halálra, most pedig a döglött öszvéren nem halhat meg, ha pedig meghal, semmit sem fog látni.”

Dolfi, akármilyen sovány volt, elsírta magát, és kiszáradt nyelvével, mely alig mozgott apró szájában, sírógörccsök között mondta:

— Istenem, istenem, mi lesz velem... az én halálom...

Aszott kezével Elidába kapaszkodott, szinte átölelte a csont kellemtelen érintésével, fejét a mellére hajtotta, és úgy suttozta:

— Ő kínlódott, Elidácskám, ő szenvedett.

Dolfi Biris hosszan tartó betegsége alatt többször érzett fájdalmat.

— Szomorú végem, szomorú győzelmem — mondta.

Azt kívánta, vezessék el, hogy láthassa az öszvért, de senki sem mert részt venni ebben a jelenetben, meg hát lehetetlen volt megtudni, hová dobták, mert a tisztek ezt egészen titokban csinálták. Megkérte a vezérkart, közöljék vele, kínlódott-e, és megegették-e halála előtt. Néhány nap múlva egy aláírás és pecsét nélküli jelentést kapott. „Dolfi Biris úr, az ön öszvérét egy gödör mellé vezették. Súlyos kalapáccsal néhányszor a homlokára ütöttek, s ettől összeesett. A homlokából, szájából és orrlyukaiból vér folyt, és mivel nem bírt megdögleni, revolverrel fejbe lőttük, a golyó nem ejtett nagy sebet. Ezután könnyeket láttunk a szemében. Hadnagy úr, ő nem szenvedett, nem kínlódott.”

— Ő sírt — mondta könnyein keresztül Dolfi Biris —, Elidácskám, ő szenvedett.

Attól kezdve Dolfi Biris egy szót sem tudott kimondani, és úgy rémlett, hogy már holtan fekszik az ablak melletti fehér ágyban. De kísérteties szemét, amely minden rokonát félelemmel töltötte el, még alvás közben sem tudta lehunyni, és szeme meg a feje mozgásával, valamint alig hallható szívdobbanásaival adott életjelt. Egyébként tüdeje egészen bordáihoz nőtt, hasának helye a mellcsont alatt teljesen üres volt. Heréi akkorák voltak, mint két mogyoró a hosszú csontok között. Rokonsága úgy jött hozzá, mint egy halotthoz, sőt gyertyák is égtek a fejénél, a koszorúk pedig ágya fölött a falon lógtak. Felismerte rokonait, és a látogatás fölötti örömét nagy szemének kísérteties forgatásával fejezte ki.

— Ez az ember halott, miért nem hantolod el? — mondták a rokonok Elidának.

— Apám él — ismételtette Elida. — Nem engedem eltemetni.

Ebben az időben váratlanul beszélni kezdtek a frontról, és Dolfi Biris nem tudott meghalni.

Azt kívánta, vigyék az ablakhoz, hogy érezhesse az eső illatát, hallhassa a lovak patáinak dobogását.

A katonák éjszakákon át vonultak el arra.

Vánszorogtak a hosszú, kimerült gyalogsági menetoszlopok.

Gacko felett az eget lövések világították meg, s az enyhe augusztusi éjszakában a Városnál is távolabbra látszottak. Gránátok hullottak a Kožuh falu felé előretolt részen. A ferdén kiásott lövészárkokból a határhoz vezető utakat védtek. Az osztrák ágyúk a hegyeken álltak, és nem hallgatott el a tisztek vezényszava: Tűz! Egész nap lőttek, hogy az ellenség azt higgye, kifogy majd a lőszerük. Ha nem volt mire lőniük, a levegőbe tüzeltek, vagy céltáblát állítottak, amire

ráírták: Oroszország. Azután ezt a szót írták a gránáttűztől összeomló falakra is. A tábornok parancsára Dolfi Birist el kellett volna távolítani, de az orvosi bizottság megállapította, hogy még él.

Érezte az eső illatát, hallotta a lovak patáinak dobogását.

— Apám nem halt meg — magyarázta Elida az egybegyűlt rokonainak, akik azt javasolták, hogy egyszer már temessék el, még ha nem halt is meg egészen.

Elida a fejénél ült, és hideg, sovány kezét fogta, a látogatások pedig igazi ünnepséggé váltak. A tisztek virágot hoztak, és a beteg feje fölé tették. Nemsokára Dolfi egész testét vadrózsa és bazsalikom borította. A mesék most a tisztekre jellemző titokzatossággal keringtek arról, hogy Dolfi Biris nem tud meghalni, és hogy hatalmas vörös szeme mindig Elida arcát bámulja. Nem tudta megmozdítani a száját, csak időről időre pislantott. Csak néha jött ki belőle valami valószerűtlen lélegzés, inkább valami csendes zokogás. Elida sírt fölötte, a tisztek pedig azt beszélték, hogy hetente egy-két könnycseppet lehetett látni Dolfi arcán. Halála a fájdalom szörnyű állapotává változott. Ez volt az egyedüli mozdulatlan pont, határaitól megszabadított test, megkövült lélek, a teljes üresség pillanatában.

— Mit nézel most, Franz? — kérdezte Jan.

— Nézem a hadnagyot, hogyan kinlódik — mondta Franz. — Te mit nézel, Jan?

— A te arcod nézem, Franz — mondta Jan. — A távcsövön át látod, hogy könnyezel. Franz, én nem tudtam, hogy az arcodon könnyek vannak. Nem távesztelek szem elől, szeretném távcsövön át nézni a halálodat. Haldokolsz, Franz?

— Úgy van — felelte Franz az eget bámulva.

Úgy tetszett neki, hogy ennek az ürességnek a láthatatlan hangjai, mint valami megmagyarázhatatlan szépség, távoli, fényes körökké oldják fel őt.

— Milyen szép, Jan — suttogta Franz.

Jan nem vette el szemétől a távcsövet, mely Franz arcára volt irányítva.

— Csak a tisztek tudják megérezni a halált — mondta Jan.

Franz többé nem sírt, Jannak meg úgy rémlett, hogy arca ugyanúgy remeg, mint fölötte a kékség, és hogy egészen egybeolvad az átlátszó, kékes levegővel.

Biztos volt abban, hogy Franz haldoklik.

Csak az úr hullámai váltották egymást hangtalanul, s a bódító és mély végtelenség alig hallható hangjával együtt áradtak feléjük.

— Milyen szép, Jan — hallotta Franz suttogását.

— Nem látom többé az arcodat, Franz — mondta sírva Jan.

Nem tudta elhinni, hogy ilyen a haldoklás, hogy az arc, a szem és az a szomorú mosoly távolodik, belevesz a sivár, elhagyatott természet ködös messzeségébe. — Franz, — súgta Jan megrettenve a hihetetlen magánytól, amely szinte ömlött feléjük a hideg, magányos földből.

Enyhe szellő mozgatta a füvet, amely lassan állt talpra azon a helyen, ahol Franz feküdt.

— Hozok neked földet — sirt Jan az üres hely fölött. — Hozok neked osztrák virágot. A halottak nem elhagyatottak, Franz. Milyen szép, — mondta Jan. — Milyen szép, milyen szép, Franz, milyen szép -- ismételte Jan.

Az a sasfiók magasan a megfigyelőállomás fölött repdesett. 1916. augusztus 27-e volt.

Hornyik György fordítása